

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Факультет (інститут) географічний

Кафедра економічної та соціальної географії

СИЛАБУС
обов'язкового освітнього компонента
«ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ З ОСНОВАМИ ЕТНОГЕОГРАФІЇ»
(назва освітнього компонента)
рівень вищої освіти бакалавр
спеціальність 106 Географія
(шифр і назва спеціальності)
освітньо-професійна програма Географія
(назва освітньо-професійної програми)

Луцьк – 2023

Силабус обов'язкового освітнього компонента «ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ З ОСНОВАМИ ЕТНОГЕОГРАФІЇ»; першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 10 Природничі науки, спеціальності 106 Географія, освітньо-професійної програми Географія.

Розробник: Сосницька Я. С., доцент кафедри економічної та соціальної географії, кандидат географічних наук

Погоджено

Гарант освітньо-професійної програми:

Міщенко О. В.

Силабус освітнього компонента затверджено на засіданні кафедри економічної та соціальної географії

протокол № 1 від 29 серпня 2023 р.

Завідувач кафедри:

Погребський Т. Г.

I. Опис освітнього компонента

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній рівень	Характеристика освітнього компонента
Денна форма навчання	галузь знань 10 Природничі науки Спеціальність 106 Географія Освітньо професійна програма Географія Освітній рівень бакалавр	Обов'язковий
Кількість годин/кредитів 150/5		Рік навчання 1
		Семестр 2-ий
		Лекції 34 год
		Практичні (семінарські) 34 год.
ІНДЗ: немає		Самостійна робота 72год
		Консультації 10 год
		Форма контролю: екзамен
Мова навчання Українська		

II. Інформація про викладача

ППП Сосницька Ярослава Сергіївна

Науковий ступінь кандидат географічних наук

Посада доцент кафедри економічної та соціальної географії

Контактна інформація

Телефон 0991674545

Електронна пошта: Sosnytska.Yaroslava@vnu.edu.ua

Дні занять (<http://194.44.187.20/>)

III. Опис освітнього компонента

1. Анотація курсу. Освітній компонент «Історична географія з основами етногеографії» містить загальні відомості про методику ретроспективних досліджень, історію розвитку історичної географії, чинники впливу на природно-історичний процес та особливості його вивчення, ретроспективно-географічний розвиток світу та території сучасної України, етногенез та етнічні процеси.

В освітньому компоненті відображено історично-географічний розвиток території України від палеоліту до сьогодення. Подано поняття про етнос та етнічні процеси, деталізовано етногенез українського народу. Ознайомлено з різноманітними класифікаціями етносів. Дана розлога характеристика етнічного складу населення України..

2. Пререквізити і постреквізити.

Пререквізити: Всесвітня історія, Історія України, Палеогеографія, Основи суспільної географії, Філософія.

Постреквізити: Історична картографія, Історична суспільна географія, Історія географічних відкриттів.

3. Мета і завдання освітнього компонента.

Метою освітнього компонента «Історична географія з основами етногеографії» є оволодіння студентами теоретичними знаннями щодо взаємодії природи і людини, впливу географічного чинника на розвиток людського суспільства на різних етапах історичного розвитку.

Основними завданнями є: ознайомлення здобувачів освіти з теоретичними та методологічними засадами історичної географії; ознайомлення із важливістю географічного фактору в історії суспільного розвитку та роллю природного середовища а антропогенезі, етногенезі, в соціально-економічному і культурному розвитку суспільства; виокремлення особливостей географії виробництва на різних етапах історії; показ історії формування політичної карти світу, сучасного світового господарства, сучасного населення світу, матеріальної та духовної культури; формування умінь розрізняти предмет вивчення історичної географії та історії географії; виявляти закономірності розвитку історико-географічних досліджень; формування умінь і навичок роботи здобувачів освіти з різними джерелами історико-географічної інформації; формування умінь встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в системі «природа-населення-господарство»; визначати роль географічних факторів у розвитку суспільства; виявляти вплив природних умов на особливості розселення та господарської діяльності людей; аналізувати характер впливу природокористування на довкілля на різних етапах розвитку суспільства; аналізувати етнічні процеси у світі та в окремих регіонах і країнах; формування умінь аналізувати і порівнювати різні наукові концепції.

Після вивчення ОК здобувачі освіти здобудуть **компетентності**:

Інтегральна компетентність (ІК). Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов у професійній діяльності з географії або у процесі навчання із застосуванням сучасних теорій та методів дослідження природних та суспільних об'єктів та процесів

Загальні компетентності (ЗК).

ЗК 2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 6. Здатність до проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК 7. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 9. Здатність працювати автономно.

ЗК 12. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Фахові компетентності (ФК).

ФК 1. Здатність брати участь у плануванні та виконанні наукових та науково-технічних проєктів.

ФК 2. Здатність застосовувати знання і розуміння основних характеристик, процесів, історії і складу природи і суспільства.

ФК 3. Здатність здійснювати збір, реєстрацію і аналіз даних за допомогою відповідних методів і технологічних та програмних засобів у польових і лабораторних умовах.

ФК 5. Здатність аналізувати склад і будову геосфер (у відповідності до спеціалізації) на різних просторово-часових масштабах.

ФК 6. Здатність інтегрувати польові та лабораторні спостереження з теорією у послідовності: від спостереження до розпізнавання, синтезу і моделювання.

ФК 10. Здатність ідентифікувати та класифікувати відомі і реєструвати нові об'єкти у географічній оболонці, їх властивості та притаманні ним процеси.

Програмні результати навчання (ПРН)

ПРН 1. Знати, розуміти і вміти використовувати на практиці базові поняття з теорії географії, а також світоглядних наук.

ПРН 2. Знати і розуміти основні види географічної діяльності, їх поділ.

ПРН 3. Пояснювати особливості організації географічного простору.

ПРН 5. Збирати, обробляти та аналізувати інформацію в області географічних наук.

ПРН 7. Визначати основні характеристики, процеси, історію і склад ландшафтної оболонки та її складових.

ПРН 8. Застосовувати моделі, методи фізики, хімії, геології, екології, математики, інформаційних технологій тощо при вивченні природних та суспільних процесів формування і розвитку геосфер.

ПРН 9. Аналізувати склад і будову природних і соціосфер (у відповідності до спеціалізації) на різних просторово-часових масштабах

ПРН 10. Знати цілі сталого розвитку та можливості своєї професійної сфери для їх досягнення, в тому числі в Україні.

ПРН 11. Дотримуватися морально-етичних аспектів досліджень, чесності, професійного кодексу поведінки.

IV. Структура освітнього компонента

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ.	Конс.	Сам. роб.	Форма контролю Бали
Змістовий модуль 1. Історична географія світу до епохи Великих географічних відкриттів						
Тема 1. Історична географія, як навчальна та наукова дисципліна	8	2	2		4	2
Тема 2. Часові особливості розвитку ретроспективної географії	8	2	2		4	2
Тема 3. Історична географія первісної доби. Поява людини сучасного типу.	8	2	2		4	2
Тема 4. Історична географія Стародавніх цивілізацій	8	2	2		2	2
Тема 5. Історична географія Середніх віків.	8	2	2		4	2
Тема 6. Ранній новий час.	8	2	2		4	2
Тема 7. Історична географія епохи Великих географічних відкриттів. Відкриття Нового світу.	10	2	2		6	2
Тема 8. Історична географія епохи Великих географічних відкриттів. Розширення ойкумени в Африці, Азії, Австралії та Океанії.	10	2	2		6	2
Разом за змістовим модулем 1	68	16	16		34	16
Змістовий модуль 2. Історичний розвиток світу після епохи Великих географічних відкриттів.						
Тема 9. Історична географія Нового часу. Західна Європа.	8	2	2		4	2
Тема 10. Історична географія Нового часу. Азія.	10	2	2	2	4	2

Тема 11. Історична географія Нового часу. Америка, Африка, Австралія і Океанія.	10	2	2		6	2
Тема 12. Господарство світу у міжвоєнний період.	10	2	2	2	4	2
Тема 13. Історична географія Новітнього часу. Формування сучасної політичної карти світу	12	2	2	2	6	2
Разом за змістовим модулем 2	50	10	10	6	24	10
Змістовий модуль 3. Етногеографія.						
Тема 14. Поняття про етнос та етнічні процеси.	8	2	2		4	2
Тема 15. Культурно-господарська адаптація етносів до природних умов.	8	2	2		4	4
Тема 16. Етногенез українського народу.	8	2	2	2	2	4
Тема 17. Етнолінгвістичний склад населення світу.	8	2	2	2	2	4
Разом за змістовим модулем 3	32	8	8	4	14	14
Види підсумкових робіт (за потреби)						
Модульна контрольна робота 1				Т		30
Модульна контрольна робота 2				Т		30
Усього годин	0150	34	34	10	72	100

Індивідуальний контроль (ІК) передбачає перевірку й оцінювання навчальних досягнень особисто кожного здобувача освіти шляхом використання індивідуальних запитань або завдань. Такий контроль на практичних роботах ґрунтується в основному на методах опитування за допомогою бесіди, розповіді бакалаврів, тлумачення певних теорій, ідей, поглядів тощо з метою визначення рівня знань, умінь і навичок кожного студента, а також – основних недоліків у роботі і шляхів їх усунення.

Фронтальний контроль (ФК) проводиться спільно для цілої групи (або великих груп) здобувачів з використанням для всіх однакових запитань чи завдань. Він оснований на коротких усних запитаннях, на які студенти дають недовгі відповіді з місця, а також цей контроль передбачає письмові тестові завдання. Його використання дає змогу за відносно короткий термін часу з'ясувати рівень опанування студентами програмним матеріалом.

Груповий контроль (ГК) використовується при перевірці завдань, виконаних студентами у ході роботи у невеликих групах. Використовується при проведенні семінарських занять, зокрема, з використанням інтерактивних методів навчання (дискусій, тренінгів тощо). Передбачає виступи студентів з повідомленнями, відповіді на запитання одногрупників тощо. Сприяє залученню студентів до діалогу і обміну думками, до обговорення навчальних проблем, до співпраці у колективі. У ході проведення практичних робіт з дисципліни переважає комбінована перевірка компетентностей студентів, де поєднуються зазначені вище форми контролю.

V. Завдання для самостійного опрацювання

Кожна з визначених тем містить питання для додаткового самостійного опрацювання. Питання самостійної роботи оголошуються викладачем як на лекціях, так і під час проведення практичних занять. Загалом, основне коло самостійної роботи студента буде стосуватись наступних питань:

для денної форми навчання

Тема	Кількість годин
Особливості вивчення процесів заселення території.	4
Заселення і господарська спеціалізація території України за енеоліту (мідно-камяного віку).	12
Географічне положення і розвиток давньоукраїнських утворень: Київської Русі, Галицького князівства, Волинсько-Галицької держави.	4
Взаємовідношення етносів і ландшафтів, роль ландшафтів у виникненні етнічних спільностей.	10
Становлення сучасної української нації.	6
Господарство Київської Русі.	4
Розвиток сільського господарства і ремесла в Середньовіччі	6
Господарство світу в міжвоєнні роки.	4
Мануфактурний період української промисловості.	4
Господарство Запорозької Січі.	4
Господарство України в роки Другої світової війни.	6
Господарство України на початку становлення її незалежності	4
Географія Магдебургського права в Україні.	4
Разом	72

VI. Методи та форми оцінювання

Методи: лекції, практичні (семінарські) заняття, методи проблемного навчання, частково-пошукові, дослідницькі, вербальні, ілюстративно-демонстраційні, прикладні, інтерактивні; самостійна робота студентів (аудиторна, позааудиторна), консультації.

Форми оцінювання: усне опитування (індивідуальне, фронтальне). Оцінка участі у дискусії за питаннями для обговорення. Перевірка виконання завдань практичних робіт (індивідуальних, кооперовано-групових) та завдань для самостійного опрацювання. Тестування, модульна контрольна робота, екзамен.

VII. Політика оцінювання

Оцінювання знань здобувачів освіти з освітнього компоненту «Історична географія з основами етногеографії» здійснюється на основі результатів поточної та підсумкової успішностей. Об'єктом оцінювання є програмний матеріал ОК, засвоєння якого відповідно перевіряється під час поточного, підсумкового контролю і на екзамені.

Максимально можлива оцінка за знання програмного матеріалу з ОК – 100 балів. За поточну успішність студент може отримати максимум 40 балів, за виконання підсумкових завдань (2 модульних контрольних роботи, індивідуальна робота у формі написання реферату) – 60 балів.

Теми практичних занять сформовані із поєднання усних запитань для обговорення та практичних завдань (розрахунково-аналітичні завдання, складання картосхем, таблиць тощо) та оцінюються у 2 чи 4 бали кожне залежно від складності практичних завдань (наявності

задач, моделювання та семінарської доповіді). Практичні навички можуть бути оцінені, якщо виконано всі завдання, оформлено роботу, написані висновки.

Самостійна робота оцінюється під час усних відповідей здобувачів освіти та включається до загальної оцінки теми під час практичного заняття.

Модульні контрольні роботи. Під час виконання модульних контрольних робіт оцінюванню підлягають теоретичні знання та практичні навички, яких набув студент після опанування тем двох змістових модулів. Модульна контрольна робота № 1 носить теоретичний характер (пишеться після опрацювання тем змістовного модуля 1) та оцінюється у 30 балів (30 тестових питань – по 1 балу кожен тест). Модульна контрольна робота № 2 проводиться після опрацювання практичних завдань змістовного модуля 2 та оцінюється ідентично.

Політика академічної доброчесності. Списування під час контрольних робіт заборонено. Мобільними пристроями дозволено користуватися у підготовці до практичних робіт.

Політика щодо дедлайнів та перескладання: У разі відсутності здобувача освіти на семінарських заняттях з об'єктивних причин, він має право виконати завдання, передбачені планом семінарських занять, і одержати відповідні оцінки. Відпрацювання пропущених занять має відбутися до останнього семінарського (практичного) заняття під час індивідуально-консультативної роботи викладача.

Основні платформи для комунікації викладача зі здобувачами освіти:

- Moodle (новинний форум, система приватних повідомлень, коментарі до завдань).
- Індивідуальна консультація може бути надана здобувачу освіти в аудиторії (згідно розкладу консультацій), в телефонному режимі, у формі відповіді на письмовий запит, надісланий на електронну пошту викладача.

Неформальна освіта при викладанні освітнього компонента. Визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті здійснюється відповідно до «Положення про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у Волинському національному університеті імені Лесі Українки» (<https://ed.vnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2022/08/2022>).

VIII. Підсумковий контроль

Оцінювання знань здобувачів освіти здійснюється за результатами поточного й підсумкового контролю в діапазоні від 0 до 100 балів.

Якщо визначений результат становить не менше 75 балів і за згодою здобувача освіти, то він може бути зарахований як підсумкова оцінка з навчальної дисципліни. У протилежному випадку, або за бажанням здобувача освіти підвищити рейтинг складається іспит. При цьому бали, набрані за результатами модульних контрольних робіт, написання індивідуальної роботи (реферату) анулюються.

Екзаменаційна оцінка визначається в балах (від 0 до 60 балів) за результатами усних відповідей на три питання екзаменаційного білету. В цьому випадку підсумкова семестрова оцінка складається із суми поточної семестрової та екзаменаційної оцінок в балах, за національною шкалою та за шкалою ECTS.

Оцінка за освоєння курсу виставляється згідно шкали оцінювання.

Питання до екзамену

1. Історична географія як галузь наукових знань.
2. Об'єкт і предмет вивчення історичної географії.
3. Структура історичної географії та її завдання.
4. Методи дослідження історичної географії та їхні особливості.
5. Місце історичної географії на межі природничих і гуманітарних наук.
6. Часові особливості розвитку історичної географії.
7. Перший, зародковий етап розвитку ретроспективної географії.
8. Другий етап – збір джерел і фактів.
9. Третій етап – зародження ретроспективної географії, критичний аналіз джерел.
10. Четвертий етап – формування ретроспективної географії як галузі історичної науки.
11. П'ятий етап – постановка нової історичної географії.
12. Шостий етап – становлення ретроспективної географії як самостійної наукової галузі.
13. Природно-історичний процес та особливості його вивчення.
14. Загальні чинники впливу на природно-історичний процес.
15. Голоцен – як головний часовий відтинок розвитку людини і природи.
16. Особливості вивчення процесів заселення території.
17. Історико-географічний аналіз взаємодії суспільства і природи в Україні за привласнюючого господарства.
18. Заселення території України за палеолітичної доби.
19. Особливості заселення та освоєння території України в мезоліті.
20. Географічні особливості заселення й освоєння території України від початків відтворюючого господарства і до бронзової доби.
21. Заселення і господарська спеціалізація території України за неолітичної доби.
22. Заселення і господарська спеціалізація території України за енеоліту (мідно-камяного віку).
23. Історична географія України від передскіфського часу і до періоду Київської Русі.
24. Заселення та господарський розвиток території України в залізну добу.
25. Особливості заселення та освоєння території України в I – VI ст.
26. Географічні передумови та особливості формування Київської Русі.
27. Географічне положення і розвиток давньоукраїнських утворень: Київської Русі, Галицького князівства, Волинсько-Галицької держави.
28. Історична географія України XIV – XX ст.
29. Удільні князівства на українських землях. Польський адміністративно-територіальний устрій на українських землях.
30. Землі Закарпаття, Буковини та Півдня України у XIV – XX ст.
31. Географічне положення та розвиток Козацько-Гетьманської держави Українська етнічна територія напередодні Першої світової війни.
32. Географічне положення і розвиток Української держави 1917 – 1920 рр.
33. Післявоєнний державно-політичний і адміністративно-територіальний поділ земель України.
34. Поняття про етнос та етнічні процеси.
35. Етнос, ієрархія етнічних спільнот.
36. Вік етносу, параметризація етнічної історії.
37. Етнічні процеси та взаємовідносини між етносами.

38. Взаємовідношення етносів і ландшафтів, роль ландшафтів у виникненні етнічних спільностей.
39. Класифікація етносів.
40. Класифікація за географічним принципом.
41. Класифікація народів за подібністю мови, або лінгвістична класифікація.
42. Господарсько-культурна класифікація народів.
43. Інші способи класифікації народів.
44. Етногенез українського народу.
45. Питання витоків слов'яно-української прабатьківщини.
46. Загальний огляд проблем походження українців.
47. Слов'яно-українська етнічність археологічних культур та початок розвитку українського етносу.
48. Становлення сучасної української нації.
49. Етнічний склад населення України.
50. Народи індоевропейської лінгвістичної сім'ї.
51. Народи уральської лінгвістичної сім'ї – фінська і угорська групи.
52. Народи алтайської лінгвістичної сім'ї - тюрська група.
53. Географія древніх цивілізацій.
54. Розвиток продуктивних сил і обмін речовин між суспільством і природою в середні віки.
55. Великі географічні відкриття.
56. Політичні та економічні наслідки Великих географічних відкриттів.
57. Розвиток продуктивних сил у Новий час.
58. Географічні відкриття і дослідження у Новому часі.
59. Розвиток продуктивних сил у Новітній період.
60. Територіальний поділ світу і світова торгівля у Новітній період.
61. Основні теорії походження людини.
62. Поява людини сучасного типу.
63. Розселення первісних людей по земній кулі.
64. Географічне середовище і його вплив на життя первісних людей.
65. Виникнення рабовласницького ладу.
66. Географія цивілізацій Стародавнього Сходу.
67. Стародавні цивілізації Середземномор'я.
68. Цивілізації Середньовіччя.
69. Історична географія Середньовічної Європи.
70. Історична географія Середньовічної Азії.
71. Історична географія Раннього Нового часу.
72. Передумови Великих географічних відкриттів.
73. Відкриття Нового Світу.
74. Розширення ойкумени в Азії, Австралії та Океанії.
75. Перші навколосвітні плавання.
76. Загальні підсумки Великих географічних відкриттів.
77. Створення перших колоніальних імперій.
78. Суть і періодизація Нового часу.
79. Розвиток продуктивних сил у Новий час.
80. Західна Європа у Новий час.
81. Азія в епоху Нового часу.

82. Америка в епоху Нового часу.
83. Африка в епоху Нового часу.
84. Австралія та Океанія в епоху Нового часу.
85. Господарство світу у міжвоєнний період.
86. Періодизація Новітнього часу.
87. Розвиток продуктивних сил у Новітній час.
88. Формування сучасної політичної карти світу.
89. Демографічні особливості Новітнього часу.
90. Географічні відкриття Новітнього періоду.

VI. Шкала оцінювання

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка	Оцінка за шкалою ECTS	
		оцінка	пояснення
90–100	Відмінно	A	відмінне виконання
82–89	Дуже добре	B	вище середнього рівня
75–81	Добре	C	загалом хороша робота
67–74	Задовільно	D	непогано
60–66	Достатньо	E	виконання відповідає мінімальним критеріям
1–59	Незадовільно	Fx	Необхідне перескладання

IX. Рекомендована література та інтернет-ресурси Методичне забезпечення курсу

Основна:

1. Корнус О. Г. Історична географія: навчальний посібник. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. 156 с.
2. Круль В. П. Ретроспективна географія з основами етнографії: навчальний посібник. – Чернівці : Родовід, 2015. 296 с.
3. Перевозчиков В. І. Історія економіки українських земель (кінець IX – початок XX ст.) : Курс лекцій. К. : КНТ, 2015. 472 с.
4. Трубочанінов С. В. Історична географія України: навчальний посібник Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. 192 с.
5. Щодра О. Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2016. 298 с.

Методичне забезпечення:

1. Сосницька Я. С., Мандрик І. П. Новосад О.В. Історична географія з основами етногеографії. Методичні рекомендації до виконання практичних робіт, Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2021. 24 с.
2. Сосницька Я. С., Мандрик І. П. Новосад О.В. Історична географія з основами етногеографії. Конспект лекцій, Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2016. – 118 с.

Додаткова:

1. Алфьоров О. Географічні назви за новими даними руської сфрагістики XII ст. Історико-географічні дослідження в Україні: збірка наукових праць. Ч. 12. К.: Інститут історії України, 2012. С. 6 – 14
2. Атлас історії української державності: Українські землі від найдавніших часів до сьогодення. Львів: НВФ «Карти і Атласи», 2013. 128 с.
3. Бачинська О. «Малоросійські козаки» XIX ст.: соціо-демографічна характеристика та територіальне розселення. *Історико-географічні дослідження в Україні: Збірка наукових праць.* – Ч. 12. – К.: Інститут історії України, 2012. – С. 15 – 26.
4. Бондаренко Г. В. Спеціальні історичні дисципліни: навчальний посібник. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 424 с.
5. Вортман Д.. Історичний атлас України і сусідніх земель. Від кімерійців до сьогодення. Х., 2018. 224 с.
6. Верменич Я. Історична географія й регіоназнавство: наступність і взаємодія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://history.org.ua/LiberUA/Book/shev/2/30.pdf>.
7. Етнічна географія, етнографія, етнологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrtur.narod.ru/etno/etno.htm>
8. Ізборник. Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.litopys.org.ua/>
9. Сосницька Я. С. Прикордоння, пограниччя та фронтір як історико-географічні категорії. *Освітні та наукові виміри природничих наук: збірник матеріалів III Всеукраїнської заочної наукової конференції, м. Суми, 9 листопада 2022 р. / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка; [ред-кол.: А. О. Корнус (голова), Л. П. Міронець, О. М. Бабенко та ін.]. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. С. 69-71.*